didaskalia
gazeta teatralna

Z numeru: **Didaskalia 171**
Data wydania: październik 2022
Źródło: https://didaskalia.pl/pl/artykul/odzyskane-dziedzictwo

/ Ukraina

Odzyskane dziedzictwo

Bartosz Cudak

Łeś Kurbas, *Pisma teatralne*, wybór, opracowanie i redakcja naukowa: Anna Korzeniowska-Bihun, tłumaczenie: Bruno Chojak, Marta Kacwin-Duman, Anna Korzeniowska-Bihun, Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, Warszawa 2021

Łeś Kurbas całe życie poświęcił rozwojowi teatru ukraińskiego, który cechować miała „narodowa europejskość" – idea czerpania zarówno z europejskiego dziedzictwa, jak i rodzimej tradycji. By lepiej poznać zachodnią estetykę i jej osiągnięcia, artysta odwiedzał niemieckie teatry i spotykał się z reżyserami. Odkrył wówczas, że – ku jego zdziwieniu – „zagranica prawie nic nie wie o naszych dokonaniach artystycznych i w ogóle o naszym życiu artystycznym" (s. 469). Europejska – w tym polska – niewiedza na temat ukraińskiego teatru nie była zjawiskiem chwilowym, trwała jeszcze przez kilka dziesięcioleci. Z własnych doświadczeń mogę powiedzieć, że nawet dziś na uczelniach artystycznych czy kierunkach okołoteatralnych rzadko omawia się dzieje tamtejszego teatru, w tym dokonania Kurbasa. O ukraińskim aktorze, reżyserze, reformatorze

usłyszałem dopiero, gdy Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie, realizując kolejny etap projektu Odzyskana Awangarda, zapowiedział wydanie jego tekstów. Nikogo więc nie zdziwi, że książkę *Łeś Kurbas. Pisma teatralne* uważam za pozycję niezwykle potrzebną. Odzyskuje ona zapomniane, spychane często na margines ukraińskie dziedzictwo kulturowe. Ale też uzmysławia, że szczególnie dziś – w dobie geopolitycznych kryzysów – trzeba przestać patrzeć na niegdysiejsze kulturowe „peryferie" kolonialnym spojrzeniem i zacząć traktować podmiotowo spuściznę każdego narodu i jego artystów.

Książkę należy docenić za jej obszerność, uporządkowany i klarowny układ. Zawartość publikacji to przede wszystkim stenogramy publicznych przemówień czy wykładów Kurbasa na temat reżyserii i praktyki scenicznej, a także publikowane przez niego artykuły czy relacje osób trzecich. Pisma pochodzą z różnych okresów i miejsc działalności reżysera, dzięki czemu jego sylwetka zostaje przedstawiona w pełnym spektrum, a także na tle zmieniających się nastrojów politycznych. Redaktorka naukowa tomu, Anna Korzeniowska-Bihun, która odpowiadała także za wybór i opracowanie tekstów, nie zdecydowała się na układ chronologiczny, tylko podzieliła książkę na kilka tematów, co bardzo ułatwia lekturę.

Tom otwiera zatem rozdział zatytułowany *Teatry*, który nakreśla system organizacyjny, idee i główne zadania zarówno Młodego Teatru, jak i Związku Artystycznego Berezil. W trzech kolejnych częściach – *Ideach*, *Spektaklach* i *Sztuce reżyserii* – stopniowo poznajemy najważniejsze koncepcje teatru Kurbasa, na czele z zasadą „peretworennia", czyli metodą plastycznego przetwarzania rzeczywistości w celu stymulowania u widza konkretnych skojarzeń. Dowiadujemy się także, co artysta myślał o ówczesnych inscenizacjach, na przykład o *Woyzecku* Georga Büchnera[1], oraz czym była

dla niego sztuka reżyserii i jak chciał rozwijać jej nauczanie. Szczególnie ciekawe są dwa ostatnie rozdziały – *Rozumny arlekin* i *Narodowa europejskość*. Pierwszy z nich to rozważania na temat aktorstwa, w których Kurbas postuluje nowy rodzaj aktora. Według koncepcji „rozumnego arlekina", aktora cechować ma nie tylko warsztat sceniczny, ale też szersze wykształcenie i zaznajomienie się ze światową filozofią, sztuką, literaturą itd. Na drugi z wymienionych rozdziałów składają się relacje reżysera z zagranicznych podróży oraz luźne przemyślenia na temat powiązań kultury ukraińskiej ze Wschodem i Zachodem Europy.

Sześć części poprzedza rozbudowany wstęp redaktorki tomu, która na kilkudziesięciu stronach przedstawia rys biograficzny Kurbasa oraz jego najważniejsze dokonania artystyczne, a także w skrócie omawia dotychczasowy stan badań oraz uzasadnia zastosowane strategie badawcze i translatologiczne. Nie byłoby przecież tej pozycji bez ogromnego wkładu tłumaczy – Brunona Chojaka, Marty Kacwin-Duman oraz samej redaktorki, którzy zetknęli się z oryginalnymi myślami Kurbasa i niełatwą do zrozumienia i przetłumaczenia terminologią. Opatrzenie tekstu licznymi przypisami – zarówno rzeczowymi, jak i terminologicznymi – pozwala czytelnikowi lepiej zrozumieć nie tylko sens refleksji reżysera, ale także geopolityczny kontekst. Kierowanie teatrami, reżyseria spektakli i prowadzenie wykładów przez Kurbasa odbywało się bowiem w czasie rewolucji październikowej i radzieckiej ukrainizacji. Procesy te odbiły się bezpośrednio na twórczości i życiu artysty, którego pozbawiono stanowiska kierownika Związku Artystycznego Berezil, aresztowano i zesłano do łagru, a następnie rozstrzelano. Podkreślenie we wstępie splotu biografii z wydarzeniami politycznymi ma bezpośrednie konsekwencje w czytelniczej percepcji – uwrażliwia na skomplikowaną kondycję artysty w przemocowym systemie władzy.

Sama treść wystąpień i artykułów Kurbasa w większości nie zrobiła na mnie piorunującego wrażenia. Z dzisiejszej perspektywy wiele kwestii, jak na przykład traktowanie inscenizacji z punktu widzenia „układu scenicznego", czyli plastyczności, jest raczej normą. Inne refleksje artysty, w tym chociażby utożsamienie fizyczności i cielesności aktora (na przykład jego zmęczenia) z czynnikiem zakłócającym harmonię i równowagę spektaklu, wydały mi się nawet nieco dziś nieaktualne, zwłaszcza po zwrocie performatywnym w teatrze. Nic jednak dziwnego, że głoszone prawie sto lat temu sądy wraz z rozwojem sztuki mogły się zdezaktualizować. Poza tym celem publikacji nie było przecież ocenianie i sprawdzanie aktualności koncepcji Kurbasa, a raczej, jak mniemam, zebranie ich w jednym tomie po to, by czytelnik sam zbadał ich siłę oddziaływania i znalazł coś szczególnie dla siebie interesującego.

Zaskoczyło mnie to, że w wielu wypowiedziach Kurbas tak dużą wagę przykładał do widza. Po pierwsze, kierował się ideą, że dla każdego typu publiczności należy inaczej robić teatr. Po drugie, postawił sobie za cel wychować „rozumnego widza". Po trzecie – i dla mnie najważniejsze – nieustannie wskazywał, że tworzenie spektakli ma służyć przede wszystkim widowni. Jestem także pod wrażeniem silnej wiary reżysera w polityczne i społeczne znaczenie teatru, która nie opuszczała go nawet w czasach panowania radzieckiej cenzury. W wielu przemówieniach przekonywał, że „teatr jest potrzebą człowieka" (s. 360), a także niejednokrotnie nawoływał do wydawania książek z zakresu dramaturgii i sztuki aktorskiej. Najbardziej urzekło mnie jednak jego przywiązanie do etyki pracy i stawianie znaku równości między edukacją artystyczną a etyczną. W jednym z wykładów na temat reżyserii Kurbas głosił: „Mówiąc o wychowaniu mistrzów, nie można nie mówić o wychowaniu ludzi. To jest cenniejsze niż cokolwiek innego" (s. 339).

Moja lektura *Pism teatralnych* Kurbasa zbiegła się w czasie z rosyjską inwazją na terytorium Ukrainy i następującymi po niej wydarzeniami. Czytałem więc o ukraińskim reformatorze, którego kariera nabrała tempa wraz z ogłoszeniem w 1917 roku niepodległości Ukrainy, w momencie, gdy cały świat skierował swoją uwagę właśnie na Wschód. Wątek wolnej Ukrainy przeplata się z resztą często w wypowiedziach Kurbasa. Swój naród artysta trafnie charakteryzował jako ten, „który odczuwa do siebie szacunek i dumę" (s. 440). Jego słowa brzmią dziś nadzwyczaj aktualnie. Sama książka niesie natomiast przesłanie, by kontynuować proces przywracania zapomnianej spuścizny państw byłego bloku wschodniego, a historię i dziedzictwo Ukrainy włączyć do europejskiego kręgu kulturowego. Bo jak przecież pisał Kurbas: „teatr zachodni może się wiele od nas nauczyć, a my od niego" (s. 469).

Wzór cytowania:

Cudak, Bartosz, *Odzyskane dziedzictwo*, „Didaskalia. Gazeta Teatralna" 2022 nr 171, https://didaskalia.pl/pl/artykul/odzyskane-dziedzictwo.

Autor/ka

Bartosz Cudak

Bartosz Cudak – absolwent wiedzy o teatrze i performatyki na UJ. Student sztuki współczesnej na UP w Krakowie. Sekretarz literacki Teatru Śląskiego im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach.

Przypisy

1. Kurbas nie podaje nazwiska reżysera przedstawienia. Redaktorka tomu w przypisie wyjaśnia, że chodzi o spektakl, który Kurbas widział w czasie swojej podróży do Niemiec w

1927 roku.

Źródło: *https://didaskalia.pl/artykul/odzyskane-dziedzictwo*